

Directie het verzoek ook hier het land in te gaan richten. Die onduidelijke situatie van haar status zou gedurende de gehele periode-Noordoostpolder (1941-1962) zo blijven. In deze polder bleef de aandacht van de Directie, nog lange tijd onder leiding van Smeding, primair uitgaan naar de ontwikkeling van de landbouw. De gemeentelijke taken werden dooreen afzonderlijk openbaar lichaam uitgevoerd, onder leiding van een landdrost—eveneens Smeding. Tot groot ongenoegen van de Directie begon echter de houding van 'Den Haag' geleidelijk te veranderen. Betrokken departementen meenden dat de polders onderdeel dienden uit te maken van het landelijke beleid. Dit kwam onder andere tot uitdrukking in het uitgiftebeleid. Niet langer zou de Directie geheel alleen mogen bepalen wie een boerderij kreeg, maar 'Den Haag' zou hierin mede een stem krijgen. Aangezien bij de Directie het polderbelang altijd voorop stond waren tot nog toe alleen boeren toegelaten die aan de strengste selectiecriteria voldeden. En nu moest zij opeens ook 'zwakkere broeders' accepteren, zoals groepen ongeselecteerde, door ontegening gedupeerde boeren.

De derde periode stond in het teken van de inrichting van Oostelijk en Zuidelijk Flevoland. In 1963 was eindelijk de status van de ontwikkelingsdienst definitief geregeld en de Directie Wieringermeer omgevormd tot de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Ongeveer tegelijkertijd werd het roer van de dienst omgegooid. Nieuwe tijden en nieuwe heren. Het beleid van de RIJP was niet langer uitsluitend gericht op het tot ontwikkeling brengen van prachtige polders als doel op zichzelf maar werd een onderdeel van het nationale beleid. Aldus veranderde de RIJP geleidelijk van een primair agrarische in een 'multidisciplinaire projectorganisatie'. In Oostelijk en Zuidelijk Flevoland ontwikkelde de RIJP nog steeds de landbouw, maar voorts legde hij bij voorbeeld recreatievoorzieningen aan en bouwde hij twee steden, Lelystad en Almere. Dit alles mede ten dienste van en in overleg met overheidsinstanties op het oude land. Vanaf 1976 kwam het einde van de Rijksdienst sneller dan verwacht in zicht, mede doordat de aanleg van de Markerwaard op de lange baan werd geschoven. In 1989 ging de RIJP op in de Directie Flevoland.

Van Dissels dissertatie is een boeiende geschiedenis geworden van een unieke overheidsdienst die tienduizenden ha. ongecultiveerde IJsselmeerklei wist om te toveren tot onze twaalfde provincie.

Carla van Baalen

R. S. Gowricharn, *Economische transformatie en de staat. Over agrarische modernisering en economische ontwikkeling in Suriname, 1930-1960* (Dissertatie Utrecht 1990; Den Haag: Uitgeverij Ruward, 1990, 208 blz., ISBN 90 71167 011).

De meeste historische studies over het Caribische gebied beschrijven, analyseren en interpreteren de periode van de slavernij. Het gevolg is, dat er slechts weinig goede literatuur voorhanden is betreffende de periode na de slavenemancipatie, over het interbellum en betreffende het recente verleden. Deze constatering geldt *a fortiori* voor Suriname, hoewel drie jonge Surinaamse promovendi de afgelopen tien jaar een manmoedige poging hebben gedaan om verandering in deze stand van zaken te brengen. In 1980 verscheen het proefschrift van Glenn Willemsen, *Koloniale politiek en transformatieprocessen in een plantage-economie. Suriname 1873-1940* (Amsterdam, 1980). In 1982 publiceerde U. W. Heilbron, *Kleine boeren in de schaduw van de plantage. De politieke economie van de na-slavernijperiode in Suriname* (Amsterdam, 1982) en nu ligt er het hier besproken proefschrift over de periode 1930-1960.

De drie genoemde publikaties hebben gemeen, dat ze weliswaar veel aandacht geven aan

theoretische uiteenzettingen maar niet aan de oplossing van een aantal praktische vragen over het post-slavernij verleden van Suriname, waarover zoveel materiaal in het koloniale archief te vinden is. Van de 161 pagina's tekst van het hier besproken boek, heeft de auteur er maar liefst 52 nodig om voor zijn studie een 'kader' te kiezen. Veel opzienbarends levert dit 'kader' niet op en ook de overige pagina's lijken te bevestigen wat we al wisten. In het kort komt Gowricharns verhaal erop neer, dat na het inkrimpen van de plantagelandbouw de agrarische sector van Suriname overheerst werd door kleine, veelal zelfvoorzienende boeren. Op den duur slaagde een deel van deze kleine boeren erin om hun produktie te verbeteren door mechanisatie en het veredelen van gewassen. De Surinaamse economie ging pas groeien door de export van bauxiet na de tweede wereldoorlog.

Voor dit verhaal heeft de auteur het plantage cum slavernij-verleden van Suriname nauwelijks nodig. Rond 1930, het beginpunt van deze studie, zou de Surinaamse maatschappij en economie zover van de *peculiar institution* zijn geëvolueerd, dat de auteur in dat gedeelte van de tekst nog slechts sporadisch naar de plantages wil verwijzen. Is het dan mogelijk dat de recente geschiedenis van de Surinaamse boeren niet wezenlijk afwijkt van die van de kleine landbouwers in Ghana of Columbia, waar ook een exportsector als die van de bauxiet bestond, maar waar geen plantages waren?

Deze vraag beantwoordt de auteur veel te snel met 'ja'. Zo tracht hij voor de positie van de creoolse groep het belang van het plantageverleden te kleineren. Al ver vóór de afschaffing zou het belang van de slavenarbeid op de plantages zijn verminderd. Als bewijs noemt de auteur op pagina 56 de groei van de stadsbevolking, die zou blijken uit de cijfers van Panday, wiens boek *Agriculture in Surinam* (Amsterdam, 1959) evenmin op grondig archiefonderzoek is gebaseerd. De verschillende recente archief-studies over Surinaamse plantages geven echter een heel ander beeld. Daarin wordt juist aangetoond, dat de plantages in de vorige eeuw om arbeid zaten te springen en dat alleen deze behoefte kan verklaren waarom Suriname op den duur contractarbeiders uit Azië liet overkomen.

Anders dan de auteur ons wil doen geloven is het waarschijnlijk, dat het plantageverleden wel degelijk de economische attitudes van de creolen heeft beïnvloed. De grote behoefte aan arbeid heeft in Suriname voorkomen, dat de slaven al vóór het einde van de slavernij de kans kregen om op eigen risico de kleine landbouw uit te oefenen. De slaven mochten dan vóór 1873 wel voedsel produceren en dat ook op de markt brengen, maar aan al deze activiteiten kleefde geen echt risico. De slaven hadden er immers recht op, dat hun eigenaren hen voorzagen van een basisinkomen in natura.

Het plantageverleden van de Aziatische contractarbeiders was daarentegen geheel verschillend van dat van de creolen. Ook dat moet van grote invloed zijn geweest op hun economische optreden na afloop van hun contract bij definitieve vestiging in Suriname. Anders dan de auteur op pagina 60 beweert, hadden de contractarbeiders geen recht op een basisinkomen in natura, noch voor zichzelf noch voor hun familie. Van het begin afwerkten zij op individuele basis voor loon. Net als bij de creolen had de auteur er ook ten aanzien van deze groep verstandig aan gedaan om iets over hun achtergrond te vertellen. Zou het relatieve succes van de Brits-Indiërs in de kleine landbouw niet samenhangen met het feit, dat de meeste van hen in India kleine boeren waren geweest en van oudsher gewend om in een markteconomie te opereren? Zou op zo'n manier ook niet de achterblijvende positie van de Javaanse kleine boer kunnen worden verklaard? Alleen nauwkeurig archiefonderzoek is in staat om het antwoord op deze vragen te vinden, want op basis van de bestaande primaire en secundaire literatuur kan de auteur de grote verschillen tussen het agrarische succes van de drie genoemde groepen in Suriname niet verklaren. Hij insinueert, dat de koloniale autoriteiten de Brits Indiërs wel voorgetrokken zullen

hebben, maar erkent dat 'nader onderzoek ... noodzakelijk (is) voor het doen van stellige uitspraken' (152). Waarom heeft hij dat onderzoek dan niet gedaan?

De auteur kan men overigens een compliment maken voor zijn uitvoerige beschrijving van de rol van de koloniale overheid bij de modernisering van de kleine landbouw. Uiteraard is die rol veel makkelijker te analyseren dan de hierboven aangestipte kwesties, omdat het overheidsop-treden in een aantal rapporten is vastgelegd en dus eenvoudig toegankelijk is. Opvallend is de bewondering voor de vele, soms moeizame pogingen van de gouverneur en zijn ambtenaren om de kleine landbouw vooruit te helpen. Al in het zwaarwichtige 'kader' had de auteur er ons op voorbereid — met veel omhaal van woorden en onder dekking van talloze neo-marxistische auteurs — dat niet geheel viel uit te sluiten dat de koloniale autoriteiten soms een positieve rol zouden kunnen spelen in het agrarische moderniseringsproces. De overheid in Suriname heeft na de afschaffing van de slavernij die rol gespeeld en daarmee aan velen de kans geboden zich van een bescheiden bestaan te verzekeren. Was meer mogelijk geweest? Had de overheid na de emancipatie ook de grootschalige landbouw in stand moeten houden, zoals in de VS? De auteur ziet dan meer economische groei in het verschiet, maar hij ziet daarbij over het hoofd, dat de Surinaamse suiker in een geheel andere situatie op de wereldmarkt verkeerde dan de katoen uit de VS. De Surinaamse suiker had na 1863 wel degelijk de sympathie van de overheid, maar helaas niet die van de particuliere investeerders. Nederland kon geen ijzer met handen breken; de stimulering van de kleine landbouw in Suriname was het enige alternatief.

P. C. Emmer

C. G. F. de Jong, *Geesten, goden en getuigen. Geschiedenis van de Nederlandse zending onder de Buginezen en Makassaren in Zuid-Sulawesi (Indonesië) [1932-1966]* (Kampen: J. H. Kok, 1991, 338 blz., f59,50, ISBN 90 242 4929 5).

Volgens Portugese berichten uit het midden van de zestiende eeuw hadden contacten met de Buginese en Makassarse bevolking van het zuidelijke schiereiland van Celebes (het huidige Sulawesi) ertoe geleid dat enige Buginezen tot het christendom waren overgegaan. Maar het is eeuwenlang bij deze eerste overgangen gebleven ondanks de incidentele aanwezigheid van priesters eerst en predikanten later — die er voor de Europeanen waren — en soms een zendeling, te midden van een bevolking onder wie de islam al in de zeventiende eeuw vaste voet verwerfde. De Jong heeft dan ook aan enkele bladzijden van de inleiding van zijn boek voldoende voor een overzicht van deze vroegere kerk- en zendingsgeschiedenis. Voor de Portugese periode heeft hij helaas de publikaties van H. Jacobs gemist en zich alleen gebaseerd op die van C. Wessels, die door Jacobs op verscheidene punten achterhaald en aangevuld zijn. Maar dat is ook zijn eigenlijke onderwerp niet.

De zendingsgeschiedenis die De Jong beschrijft speelt zich af van 1932, toen de eerste veelbelovende contacten gelegd werden, tot 1966, toen een zelfstandige kerk voor Zuid-Sulawesi geïnstitueerd kon worden. De ontwikkelingen die tot dit resultaat leidden waren complex en van uiteenlopende oorsprong. Ze worden in De Jongs boek overzichtelijk en zeer gedetailleerd beschreven. De lokale gebeurtenissen komen in vier chronologisch parallel lopende delen van het eerste hoofdstuk aan de orde, omdat ze in vier sterk van elkaar verschillende streken op telkens geheel eigen wijze plaats vonden. Dat waren het eiland Selayar ten zuiden van Zuid-Sulawesi, waar contacten waren met de mystieke *Mukhdi Akbar* beweging, die zich van de islam had losgemaakt, verder de stad Makassar, waar men een ziekenhuisje exploiteerde, het zuidelijke bergland van Gowa, waar restanten van de traditionele religie in